

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN
EĞİTİM VE KÜLTÜREL KALKINMASINDA HİZMETLERİ GEÇEN
AZERBAYCAN AYDINLARI

Prof. Dr. Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY

Bulgaristan sınırları içerisinde bir azınlık olarak yaşamaya mahkûm edilmiş Türklerin tam 130 yıllık bir azınlık tarihî geçmişleri vardır. Bulgarlardan sonra en büyük nüfus oranını oluşturan bu topluluk 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından bu yana kendi millî benliğini koruyabilmek için eğitime canla başla sarılmış ve kültür mirasına sahip çıkmayı, kültürünü geliştirmeyi bir borç bilmiştir. Bulgaristan'ın prenslik (1879-1908) ve çarlık (1908-1944) dönemlerinde Bulgaristan Türklerine Türkiye'den az sayıda öğretmen, belirli sayıda da ders kitabı, gazete ve dergi gönderilmiş, bazı gençler Türkiye'de öğrenim görmüş ve İkinci Dünya Savaşına kadar Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile bağları kopmamıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ikiye bölünür ve Bulgaristan Doğu Blokunda, Türkiye de Batı Blokunda yer alır. Türk-Bulgar devlet sınırı da iki süper gücün "cephe hattı"nı oluşturur.

Başlangıçta (NATO'nun 1949'da, Varşova Paktı'nı da 1955 yılında kuruluşlarından önce) Müttefikler Kontrol Komisyonunun Bulgaristan'da bulunduğu dönemde SSCB'nin Bulgaristan'a doğrudan diktesi, bu ülkede millî meselenin, yani azınlıklar sorununun Yosif Visarionoviç Stalin'in Millî Mesele Teorisi doğrultusunda çözümlenmesiyle ilgili olmuştur.

Müttefikler Kontrol Komisyonunda Sovyetler Birliği'nin temsilciliğini yapanlardan biri de A.D. Noviçev'dir. Leningrat (Petersburg) Üniversitesinde Türkiye tarihi profesörü olan A. Noviçev'in başlıca görevi, Bulgaristan Türk azınlığının sorunlarını Sovyet modeline uygun bir şekilde halletmekten ibarettir. Y. V. Stalin'in MİLLÎ MESELE ÖĞRETİSİ'nin uygulanması demek, bu topluluğun İslâm dinine bağlılığının aşılmasını, İslâm dininden uzaklaştırılmasını sağlamak demektir. Bu amaçlara ulaşabilmek için de ilk adım olarak özel statüde bulunan Türk ilk ve ortaokulları (iptidai ve rüştiye mektepleri) "resmî okul" statüsüne alınmalıydı. Bulgaristan Ulusal Meclisi 27 Eylül 1946 tarihli toplantısında Türk özel okullarının devletleştirilmesiyle ilgili yasa tasarısını kabul etti. Bundan sonra da bir-iki yıl içerisinde tüm Türk okulları devletleştirilerek eğitim ve öğretim Bulgaristan Eğitim Bakanlığının denetimi altına alınmıştır. Bu tarihe kadar lise veya lise düzeyli Türk okulları yoktu. 1918/19 eğitim-öğretim yılında Şumnu'da açılan Türk Devlet Öğretmen Okulu (Dar'ul-

Muallimin) 1928'de hükümet tarafından kapatılmıştı. Dinî içerikte eğitim veren tek bir "Nüvvab" Okulu kalmıştı, bu okul da 1947'de lâik devlet lisesine dönüştürülmüştür.

Türk okulları devletleştirilince zorunlu ilk öğretim (ilk ve ortaokul) yasası Türk çocuklarına da daha titizlikle uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni durum burjuva, faşist Bulgar hükümetlerince kapatılmış Türk okullarının açılmasını gerektirmiştir. 1921 - 1922 eğitim-öğretim yılında sayıları 1720'lere ulaşan Türk okulları 1943-1944 eğitim-öğretim yılında 413'e düşürülmüştü. Türk okullarının açılması ve öğrenci sayısının artması öğretmen ve ders kitapları ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. İşte o zaman Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Eğitim Bakanına (Maarif Nazırına) başvurarak yardım istemiştir. Devletin denetiminde bulunan Türk okullarına öğretmen yetiştirmek için 1947-1948 eğitim-öğretim yılında Eski Zağra'da (Stara Zagora'da) dört yıllık bir Türk Öğretmen Okulu açılır ve bazı ders kitaplarının hazırlanmasına başlanır. Bundan böyle okul kitapları hazırlatma ve bastırma işini Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı üstlenir.

Bulgar komünistleri bir yandan okul açmakla ve bazı başka kültürel olanaklar sağlamakla Türkleri kendilerine ısındırma ve kazanma yoluna giderken, öte yandan da eski devlet politikalarından vazgeçmeyerek Türkleri göçe zorlamaya devam etmişlerdir. Ağustos 1949 yılında Politbüro'nun almış olduğu kararı yürürlüğe geçirerek 1950 yılında Türkiye'ye bir göç başlatıldı. Bu göçü Bulgar hükümeti hazırlamış ve gerçekleştiriyordu. Ülkede zorunlu olarak toprağın kooperatifleştirilmesine geçilmişti. Yüzde seksen beşi (%85) köylü ve toprağına bağlı olan Türk halkından tepki beklenebilir iddiaları ileri sürülerek, kitle hâlinde bir göç ile hem Türklerin sayısı azaltılacaktı, hem de toprak ve öteki gayrimenkuller Bulgarlara kalacaktı.

Türkler de Türk okullarının devletleştirilmesi, bu okullarda ateistik eğitime geçilmesi, dinî âdet ve geleneklerin giderek kısıtlanması, gayrimenkullerin ellerinden alınmasıyla işlerin nereye varabileceği bilincinde olarak, çocuklarını gelecek karanlık günlerden kurtarmak için kitle hâlinde göç ediyorlardı. Göç etmeye niyeti olmayan Türk aydınlarını da Bulgar makamları 15 gün içerisinde Türkiye'ye zorunlu olarak gönderiyordu. Böyle aydınlara *onbeş günlükler* adı verilmişti. 1950-1951 yıllarında 154.000'in üzerinde Türk Türkiye'ye göç etmiş, 60.000 Türk de Bulgar makamlarından çıkış vizesi almış, daha on binlerce Türkün de elinde göç pasaportları vardı.

Y. V. Stalin, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçünü durdurmak için Bulgaristan Devlet Yönetimi Başkanı Vılko Çervenkov'a göçün bir an önce durdurulmasını emreder ve gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist devrim için Bulgaristan Türklerinden devrimci elemanlar yetiştirilmesini ister. O dönemde dışarıda hazırlanarak, stratejik önemi

olan ülkelerde sosyalist devrimi yapmak, ihtilâl ihraç etmek Sovyet politikasının başlıca amacıydı.

Y. V. Stalin'in emri gerçekleşmeliydi. Bir sosyalist ülkeden kitle hâlinde insanların kaçması, dünyada Doğu Bloku için kötü imaj yaratabilirdi. 1951 'de göç durduruldu, evlerini satmış bazı ailelere devlet yardımıyla evleri iade edildi. Ancak aileler parçalanmış, kalpler yaralanmıştı. Buna bakmayarak "Giden gitti, kalan kaldı. Bundan böyle Bulgaristan Türklerinin bir gerici, tutucu Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmayacak" dendi. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler de günden güne kötüye gidiyordu.

1951'de göç durdurulunca Moskova'nın direktifiyle Bulgaristan Türklerine okul kapıları biraz daha geniş açılmaya başladı. Türklerin temel insan haklarından, ana dillerinde eğitim görmekten faşist Bulgar hükümetlerince mahrum bırakıldıkları, ancak bundan böyle eğitimlerinin ana dillerinde yapılacağı, "sosyalist" kültürlerini de geliştirebilmeleri için olanaklar sağlanacağı, Türklerin yaşamında yeni bir dönem başladığı resmen bildirildi. Ancak gereken hazırlıklı elemanların bulunmadığı bir ülkede Türk dilinde eğitim-öğretim nasıl yapılırdı? Şekil bakımından millî ve içerik bakımından sosyalist bir kültür nasıl geliştirilebilirdi? Geleceğin sosyalist Türkiye' sinde önderlik yapabilecek hazırlıklı elemanlar Türk kültürü hakkında bilgi sahibi nasıl yapılabilirdi?

- Dil ve kültür bakımından en yakın Azeri lehçesi ve Azeri kültürüydü. Bununla birlikte Azerbaycan'ın eğitim, bilim ve kültür alanında yüksek düzeyde hazırlıklı elemanları da vardı. Y. V. Stalin'in emri üzere Bulgaristan ile Azerbaycan arasında yoğun bir kültürel işbirliği başladı. Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri akademi üyesi İ. Mustafayev'in başkanlığında Moskova'dan Sofya'ya en yüksek düzeyde bir heyet geldi. Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel sorunları en üst düzeyde görüşüldü. Bundan sonra da Azerbaycan'dan heyetler, komisyonlar sık sık Bulgaristan' a gelerek, Türklerle yoğun bölgeler ziyaret edildi. Gerçek durumun çok üzücü olduğu tespit edildi ve Türklerden de eleman yetiştirilmesi için somut önerilerde bulunuldu. Nereden başlanmalıydı?

- Resmî statüye geçmiş Türk okullarına öğretmen yetiştirilmesi sorunu yapılması gereken işlerin başında bulunuyordu. 1950-1951 yılları göçü birçok öğretmeni ve Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan ilk mezunları alıp Türkiye'ye götürmüş, okullar öğretmensiz kalmıştı. Bakanlar Kurulunun 10 Ağustos 1951 tarihli Kararnamesi doğrultusunda 1 Eylül 1951'de Kırcaali ve Razgrat şehirlerinde Türk okullarına öğretmen hazırlayacak üç yıllık birer Türk öğretmen okulu (Türk pedagoji mektebi) açıldı ve aynı yıl kapatılan Eski Zağra Türk Öğretmen Okulundan öğrenciler yeni açılmış bu iki okula dağıtıldı. Okulların ikisi de yatılı okuldu, harçlar devlete aitti.

1952 yılı Bulgaristan Türklerinin eğitiminde önemli bir yıl oldu. 5 Ağustos 1952'de Bakanlar Kurulunda Türk okullarının durumu konusu görüşüldü. Türkler arasından da aydın yetiştirmek için şöyle kararlar alındı:

- Sofya'da bir Türk öğretmen okulu (Türk pedagoji mektebi) açılacak ve bu okul Vilko Çervenkov'un adını taşıyacaktır. Burası yatılı okul olacak ve yemek, giyim, kitap, araç ve gereç devletten olacaktır.

- Rusçuk'ta (Ruse'de) bir Türk kız lisesi açılacaktır. Kabul edilecek 100 öğrencinin yarısına Bulgar Devleti burs sağlayacaktır. Tüm öğrenciler yurtlarda kalacaklardır.

- Şumnu Yarı Yüksek (Önlisans) Öğretmen Enstitüsüne bağlı Türkçe sınıflar açılacak ve burada Türk ortaokullarına (rüştiyelerine) öğretmen yetiştirilecektir.

- Sofya Üniversitesinin Filoloji, Felsefe-Tarih ve Fizik-Matematik Fakültelerinde Türkçe eğitim veren Bölümler açılacaktır. Bu bölümlere her yıl otuzar (30) Türk genci alınacak ve Türk öğretmen okullarına, liselerine ve öğretmen enstitülerine öğretmen yetiştirilecektir. Türk dili ve edebiyatı, tarih, fizik, matematik vb. dersler Türkçe olarak okutulacaktır. Üniversiteye kabul edilecek Türk kız ve erkek öğrencilere burs ve yurt sağlanacaktır. (Burada bir parantez açarak şunu belirtmek çok önemlidir: O yıllarda, herkesin mal varlığı devletleştirilmiş bir dönemde üniversitelerde de eğitim devlet hesabına idi, Bulgar, Ermeni, Yunan, Yahudi, Türk ve öteki azınlıklardan üniversite öğrencilerinin tümü devlet bursu alıyor, aynı yurtlarda kalıyordu. Yani burs ve yurt sorunu sadece Türk gençlerine bir imtiyaz değildi).

Bakanlar Kurulunun aldığı kararlar Eylül 1952'de uygulanmaya başladı. Sofya Türk Öğretmen Okulu (ilkokul öğretmenleri yetiştirecek Türk Pedagoji Mektebi), Rusçuk Kız Lisesi Eylül ayında törenlerle açıldı. 10 Ekim tarihinde Sofya Üniversitesinde Türk gençlerine ait sözü geçen üç bölümün açılış töreninde Millî Eğitim Bakanı Demir Yanev bir konuşma yaparak Türk halkı arasından yetiştirilecek üniversite mezunlarının, bu halkın eğitim ve kültürel gelişmesinde birer ışık olacaklarını vurguladı.

Bu arada Vladimir İliç Lenin'in adını taşıyan Bakü'deki Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü (hâlen H. Tusi adına Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi) Rektörü ve daha sonraları Azerbaycan Eğitim Bakanı olan akademi üyesi A. Aleskerov Sofya'ya gelmiş ve Bulgaristan Millî Eğitim Bakanının Türk halkının eğitim-öğretim ve kültür konularında danışmanı olarak görevine başlamıştır. Her istediğini Bulgar devlet görevlilerine yaptıran, Prof. A. Aleskerov'un Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasında hizmetleri çok büyüktür.

1953 yılında bir Azeri bilim adamları ekibi Bulgaristan'a gelerek Türklerin bilim, eğitim ve kültürel alanda yükselmelerinde önemli rol oynamışlardır. Sofya Üniversitesinin yeni açılmış Türk Filolojisi Bölümünde Prof. M. Şiraliyev ve Doç. M. Mirzazade ders vermiş, Bulgaristan'da Türkolojinin geliştirilmesinde büyük katkıda bulunmuşlardır. M. Şiraliyev Türk diyalektolojisinden ders vermekten başka, Bulgaristan Türk ağızları üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Kuzey Bulgaristan Eski Cuma (Tırgovişte) bölgesinde Opaka köyü Türk ağzını incelemiş, Güney Bulgaristan'da da Kırcaali 'ye bağlı Komuniga köyü Türk ağzını araştırmıştır. Güney Bulgaristan ve özellikle Doğu Rodoplar Türk ağızları üzerinde ilk araştırmaları Prof. M. Şiraliyev yapmıştır. Doç. M. Mirzazade de çağdaş Türk dili dersleri vermiştir. Bulgaristan' da Türk filolojisinin temellerini atan değerli bu iki bilim adamı asistan yetiştirmekte de yardımcı olmuşlardır. Tarih bölümünde Doç. Gafarlı, Fizik-Matematik bölümünde fizikçi Doç. Y. Mamedov ve matematikçi Doç. H. Agayev ders vermişlerdir. Dersler Türk dilinde verilmiş, bilim dallarıyla ilgili terimler öğrencilere Türkçe olarak öğretilmiştir. Bu üç Azeri bilim adamı da Türk asistanlarının hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmeleri için gerekeni yapmış ve onları her alanda desteklemişlerdir. Öğrencileri de bilim alanında çalışmaya sevk etmeleri, iyi hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmeleri çok sevindirici olmuştur. Türk gençlerine ait bölümlerde ilmî dernekler kurarak öğrencilere bilim araştırmalarında ilk adımların atılmasında yardımcı olmuşlardır.

Sofya Üniversitesi önünde çekilmiş fotoğraf. Sağdan sola: Doç. Y. Mamedov-Fizikçi, Doç. H. Agayev-matematikçi, Doç. Gafarlı-tarihçi, Prof. M. Şiraliyev-dilci. Sofya 1953.

Sofya Üniversitesi önünde çekilmiş bir fotoğraf. Sağdan sola: Türk Filolojisi Bölümünde asistan Rıza Mollov, Doç.Y. Mamedov-Fizikçi (Azeri Türkü), Ali Rafiev-Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi Türk Şubesi Başkanı, Doç. Agayev-matematikçi (Azeri Türkü), Prof. M. Şiraliyev-dilci (Azeri Türkü), Gılıb Gılıbov-Türk dili müderrisi, O. Saliev-“Halk Gençliği” gazetesi başredaktörü. Sofya 1954.

Azeri üniversite hocalarının Sofya Üniversitesinde kaldıkları sürece her türlü zorlukları aşarak Türk öğrencilerin hazırlıklı birer uzman olarak yetiştirilmesi için canla başla çalıştıkları, okudukları derslerle, yönettikleri derneklerle sevindirici başarılar elde edildiği, Sofya Üniversitesi Rektörü akademi üyesi Vl. Georgiev ve Fakülte Dekanları tarafından kendilerine verilen Şükran Belgelerinde de belirtilmiştir.

На др. доцент Ю. МАМЕДОВ

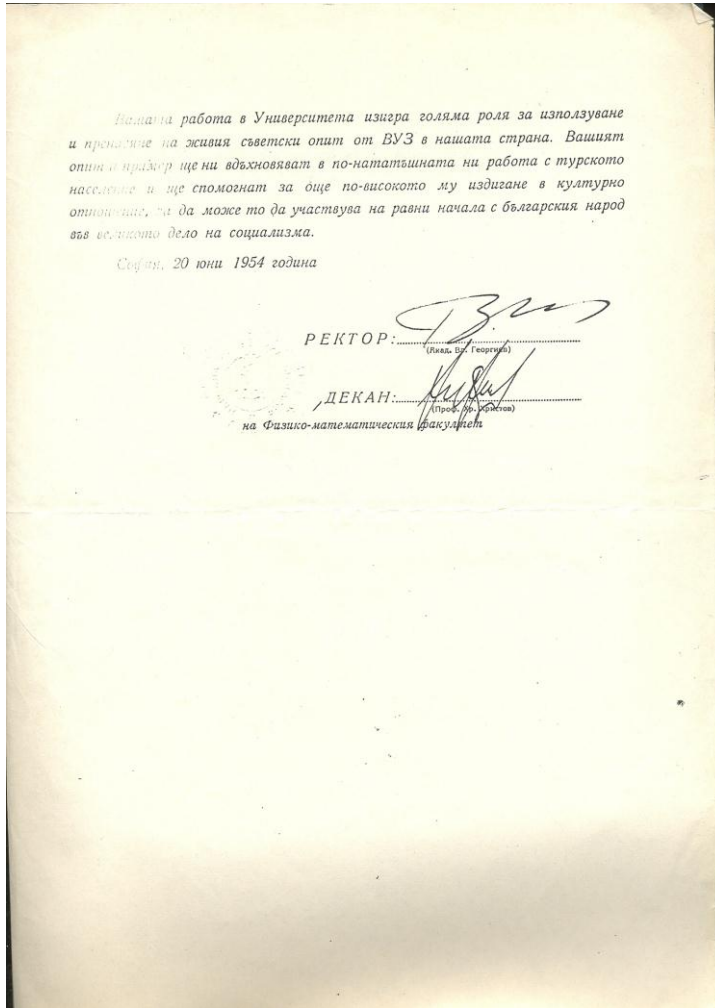
ОТ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Уважаеми др. Ю. Мамедов,

Ръководството на Софийския университет и на Физико-математическия факултет считат за свой приятен дълг да Ви изкажат своята дълбока благодарност за грижите, които Вие в продължение на една година положихте за обучаването на студентите по математика и физика от турското малцинство у нас.

Ние схващаме ясно големите трудности, които стояха пред Вас при идването Ви. В подготовката на студентите имаше редица празнини, преподаванията бяха водени на български език, липсваше практика по отношение на работата във ВУЗ със студенти от малцинствата. Поемайки при тия обстоятелства обучението на студентите турци, благодарение на правилната ориентировка и на изключителните грижи, които положихте, Вие успяхте да се справите с тежката задача по начин, който винаги ще бъде за нас образец на подражание. В резултат на това, Вие издигнахте нивото на поверените Ви студенти, оставихте у тях трайни знания, укрепихте вярата в собствените им сили и запалихте у тях любов към бъдещата им професия.

Ние Ви благодарим преди всичко за прекрасните лекции, които изнасяхте пред студентите. Те се отличаваха със своята яснота и стегнатост. Ние Ви благодарим за индивидуалната помощ, която оказвахте на всеки от тях чрез системно препитване и системни групови и индивидуални консултации. Ние Ви благодарим за създадения и ръководения от Вас научен кръжок по физика, чиято работа привлече вниманието на целия втори курс по физика и допринесе много за оформяването на студентите отличници. Ние Ви благодарим за любовта, с която се отнасяхте към студентите и за топлите грижи, с които ги обкръжихте. Вие показахте на дело как се реализира социалистическият лозунг за грижата към човека и какво значи социалистическо отношение към труда.

Doç. Y. Mamedov'a Sofya Üniversitesi Rektörü akademi üyesi Vladimir Georgiev tarafından verilen Şükran Belgesi, Sofya 1954.

Azeri bilim adamları ülkelerine döndükten sonra da öğrencileriyle ilişkiyi kesmemiş ve bu gençlere yardımcı esirgememişlerdir. Gençlerden birkaçı yine aynı hocaları yanında Bakü'de ihtisas yapmış, doktora tezlerini savunmuşlardır.

1951-1956 yıllarında 30 dolayında Bulgaristan Türk genci Bakü'ye öğrenime gönderilmiştir. Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde okuyan bu gençler de Bulgaristan Türk liselerinde, Türk öğretmen okulları ve öğretmen enstitülerinde öğretmenlik yapmak için hazırlık görmüşlerdir. Bunlardan birçoğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinden mezun olmuşlardır. Bu gençler ve daha sonraki yıllarda doktora yapmaya, ihtisasa gönderilmiş olan dilci Türkologlardan E. Demircizade, M. Hüseyinzade, Z. Tagızade, S. Caferov, A. Ahundov; tarihçi İbragimov; edebiyatçı Ş. Sadıkov; felsefeci M. Sattarov; Arapçadan Y. Şirvan gibi anılmış Azeri bilim adamlarının öğrencisi olmak mutluluğunu yaşamışlardır. Azerbaycan Devlet Konservatuvarında ünlü üstad Prof. Kara Karayev'in sınıfında bestecilik öğrenen de olmuştur. Mezun olduktan sonra keman ve piyano için güzel

Türk şarkıları bestelemişlerdir. Örneğin Kara Karayev'in öğrencisi Nihat Osmanov Nazım Hikmet'in "Bir Aşk Masalı" adlı eserini bestelemiştir. Bu senfonik eser Azerbaycan' da ve Bulgaristan'da da takdir kazanmıştır. Sami Hatiboğlu da Bakü Devlet Konservatuvarı'ndan mezun olmuş, hâlen Türkiye üniversitelerinde öğrenci yetiştirmektedir. Rüştü Şükrü de Filibe'de müzik eğitimini tamamladıktan sonra Bakü'de ünlü besteci Süleyman Aleskerov yanında ihtisas yapmıştır.

Ellilerin başından başlayarak 1956 yılına kadar Bulgaristan'da 16-17 Türk lisesi açılmıştır. Bunlardan yaklaşık yarısı müstakil Türk lisesi, yarısı da Bulgar liseleri yanında Türk şubeleri (sınıfları) olmuştur. Söz konusu müstakil lise ve sınıflar Türklerin yoğun yaşadığı şu yerleşim yerlerinde açılmıştır: Kırcaali, Mestanlı (Momçilgrat), Eğridere (Ardino), Koşukavak (Krumovgrat), Karagözler (Çernoçene), Filibe'nin Pırvomay kasabasına bağlı Karacalar (İskra) köyünde, Şumnu, Razgrat, Yenipazar (Novi Pazar) Varna, Osmanpazarı (Omurtag), Hacıoğlu Pazarcığı (Tolbuhin-Dobriç), Balpınar (Kubrat), Kemallar (İsperih), Silistre, Akkadınlar (Dulovo), Aydos, Rusçuk (Ruse).

Devlet tarafından Türk pedagoji mekteplerine yapılan yardım Türk liseleri ve Türk sınıflarına yapılmamıştır. (Rusçuk lisesi hakkında ise yukarıda bilgi verilmiştir). Bu dönemde ayrıca Kırcaali'nin Komuniga kentinde bir meslek okulu, 1956'da Hasköy'de (Haskovo'da) Yarı Yüksek (Önlisans) Öğretmen Enstitüsü yanında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmış ve burada öğrenim yapan Türk gençleri Türk ortaokullarında öğretmen olmak için hazırlık görmüşlerdir.

Türk öğretmen okulları ve liselerine yardımcı olmak için Azerbaycan Eğitim Bakanlığı(Maarif Nazırlığı) deneyimli pedagoglar göndermiş ve özellikle Sofya, Şumnu, Razgrat, Kırcaali Türk okullarında eğitimden sorumlu (Zavuç- eğitimi yöneten, eğitim işlerinden sorumlu) müdür yardımcıları olarak çalışan bu pedagoglar çok yararlı işler başarmışlardır. Mehtiyev, Kadimov, Gafar, Agayev ve Gafarzade gibi pedagogların adları saygıyla anılmaktadır.

Ders planları ve müfredat programları Bulgaristan Eğitim Bakanlığı Türk Şubesinde Prof. Aleskerov'un başkanlığı ve denetiminde hazırlanıp adı geçen pedagoglar ve Türk öğretmenler okullarda bunları uygulamaya geçiriyordu. Esas dersleri oluşturan Türk dili ve Türk edebiyatına büyük önem verilmiş ve Tanzimattan bu yana Türk edebiyatı okutulurak İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi sanatçıların hayatı, kişilikleri ve eserlerinden başlayarak XX. yüzyılın altmışlı yılları Türk edebiyatı temsilcilerine kadar sanatçılar hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir. Bunun yanısıra Azerbaycan edebiyatından da Nizami Gencevi (XII yy.), Fuzuli (XVI yy.), Vakıf (XVIII yy.), Mirza Feteli Ahundov (XIX yy.),

Sabir (XX yy. başları), Samet Vurgun (1906-1956 y.), Mirza İbrahimov (1912-1992 y.) gibi sanatçıların hayatı ve eserleri okutulmuş, bu sanatçıların eserleri edebiyat ders kitaplarında yer almıştır.

Tarih, coğrafya, fizik, matematik, kimya, astronomi, biyoloji, Darwinizmin esasları, mantık vb. dersler Türkçe olarak okutulmuş, ders kitapları hazırlanırken Azerbaycan okul terminolojisinden de kısmen yararlanılmıştır.

Daha önceleri Bulgaristan Türk okullarında ve okul dışında resmî selâmlama "gün aydın" iken, geçen yüzyılın ellili yıllarında Azeri Türkçesi etkisiyle "selâm" denmeye başlanmış ve bu selâmlama resmen kabul edilmiştir. "Yoldaş" kelimesinde de yine Azeri Türkçesi etkisi olarak bir anlam genişlemesi olmuş, özel ad ve soyadların sonunda çok sık kullanılmıştır: Stalin Yoldaş, Dimitrov Yoldaş, Mehmet Yoldaş gibi. Sosyalist sistemde bireyler arasında eşitlik ifadesi olarak kullanılan, ancak hiçbir zaman eşitlik olmayan bu rejimde "yoldaş" kelimesi ad ve soyadların ayrılmaz bir unsuru olmuş Azeri Türkçesinde genellikle ad ve soyadlardan önce gelmiştir: Yoldaş Stalin, Yoldaş Malenkov, Yoldaş Mirzayev gibi. "Yoldaş" kelimesi Bulgarca ve Rusçadaki "arkadaş" kelimesinin bir özdeşi olarak kullanılmış ve en sık kullanılan kelimeler listesinin başlarında yer almıştır.

Bulgaristan Türkleri, kültürel kalkınmalarındaki başarıyı da Azeri kardeşlerine borçludur. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkçe çıkmaya başlayan ilk gazetelerden birini de bir Azeri Türkünün çıkardığını görüyoruz. 5 Nisan- 12 Aralık 1947 tarihleri arasında Sofya'da bulunan Kızılordu grubu siyasî idaresinin "Drujba" gazetesi tarafından Türk halkı için "Dostluk" gazetesi çıkarılmıştır. Bu gazeteyi haftada bir kez Türkçe olarak çıkaran A. Kerim adında bir Azeri Türk yüzbaşı olmuştur.

Ortak kültür mirasımız olan halk edebiyatı eserlerinden "Tahir ile Zühre". "Leylâ ile Mecnun", "Aşık Garip", "Kerem ile Aslı", "Köroğlu" gibi halk efsanelerini dile getiren kitaplar da Sofya'da yayımlanmıştır.

Okullarda öğretim ihtiyaçları için yapılan aktarmalardan başka, geniş okuyucu kitlesi için de en yeni Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin eserleri Türkçeye aktarılmış ve bunların başında okuyucuların çok sevdiği Samet Vurgun'un eserleri bulunmuştur. Öteki Türk cumhuriyet ve topluluklarının sanat eserlerinin Türkçeye aktarılması da Azeri Türkçesi aracılığı ile yapılmıştır.

Azeri Türklerinden Ekber Babayev Nazım Hikmet'in hayatı, kişiliği ve yaratıcılığı üzerinde araştırmalar yapmış, eserler yazmıştır. E. Babayev, Nazım Hikmet'in bütün eserlerini toplamış ve bu eserler Sofya'da "Narodna Prosveta" (Halk Eğitimi) Yayınevi tarafından 8 cilt olarak basılmıştır.

Bulgaristan Türkleri kendi âdet ve geleneklerine bağlı kalarak, tiyatro, koro ve müzik sanat kollarının gelişmesine de büyük özen göstermiştir. Sanat grupları Türkler arasında çeşitli bölgelerde halkın ilgisini çekerek müsamereler düzenlemişler ve başarılı olmuşlardır. Sahneledikleri "Vatan Yahut Silistire", "İki Ahbap Çavuşlar" vb. piyesler ve komedilerle halkın kültür ihtiyacını bir dereceye kadar karşılamaya çalışmışlardır. Ancak bu olumlu gelişmelere 1930'lu yılların ortasından sonra son verilmiş ve böyle faaliyetler yasaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ve özellikle ellilerde Moskova'nın direktifiyle Bulgaristan Türklerine sağlanan (kısıtlı da olsa) bazı kültürel haklar doğrultusunda Bulgaristan Bakanlar Kurulunun kararıyla Şumnu, Hasköy ve Rusçuk'ta birer Devlet Estrat (müzikal) Türk Tiyatrosu açılması şeklinde gerçekleşmiştir. Daha sonraları Hasköy Türk Estrat Tiyatrosu Kırcaali'ye, Rusçuk Tiyatrosu da Razgrat'a taşınmışlardır. Bulgaristan'daki bu üç Türk tiyatrosu Azerbaycan tiyatro sanatından, özellikle Azerbaycan komedilerinden çok yararlanmışlardır. Birçok Azeri opereti Türkçeye aktarılıp sahneye konmuştur. Bunlardan biri de besteci Süleyman Aleskerov'un "Yıldız" operetidir.

ДЪРЖАВЕН
РОДОПСКИ НАРОДЕН ТЕАТЪР
СМОЛЯН

ПРЕДСТАВЯ
В САЛОНА НА ЧИТАЛИЩЕТО

ЯЛДЪЗ

АЗЕРБАЙДЖАНСКА МУЗИКАЛНА КОМЕДИЯ В 3 ДЕЙСТВИЯ
Музика: С. АЛЕСКЕРОВ Либрето: С. РАХМАН
Постановка на режисьора М. АЛИБЕВ

К. АЛИЕВ К. СТОЯНОВ

Т. АЛИЕВ А. МУСТАКОВА К. ТЕРЗИЕВ С. ЧОБАНОВ А. БУРНАК А. РАФИКОВ А. БИРТАКОВ А. ЧАКЪРОВА К. ЧИРИКОВ А. АЛИЕВ

Балет-майстор
ФЕО МУСТАКОВА

Муз. ръководител
ТАШО ЧОБАНОВ

Художник ПЕТЪР СТАНКОВ

УЧАСТВУВАТ ДРАМАТИЧЕН И ТАНЦОВ СЪСТАВ И ОРКЕСТЪР

Сүлейман Әләскәровун «Улдуз» му-
сигили комедијасы Болгар
сәһнәсиндә.

YILDIZ operetinin Smolyan'da sahneye konulacağına dair bir afiş.

Söz konusu eser Şumnu, Smolyan (Paşmaklı) ve başka şehirlerde sahneye konmuştur. Azerbaycan millî dansları, "Canım Azerbaycan", "Sumgayit" gibi şarkılar, özellikle Raşit Beybutov'un şarkıları "Arşin Mal Alan" vb. filmler, Türkler arasında çok popülerlik kazanmıştı. Türk tiyatrolarında çalışan koreograflar, bestecilerden bazıları Bakü'de kurs görmüşlerdir. Bakülü uzmanlar Bulgaristan'a gelerek Türk tiyatrolarına yardımda bulunmuşlardır. Şumnu Türk Tiyatrosuna özellikle Prof. Süleyman Aleskerov büyük hizmetlerde bulunmuştur.

*Ünlü besteci Prof. Süleyman Aleskerov (solda) ve Şumnu Türk Tiyatrosu Müdürü Yusuf Kerim (sağda).
Sofya 1963.*

Bulgar komünistlerinin Türkler arasında Marksizm-Leninizm teorisini, ideolojisini yayacak hazırlıklı parti elemanlarına da ihtiyacı vardı. Parti yöneticileri olarak hazırlık görmeleri için üç Türk parti fonksiyoneri Bakü Yüksek Parti Okulunda üç yıl kalmışlardır.

Buraya kadar sayılan tüm faaliyetler gözle görülür birer gerçektir. Bu gerçekler de Azeri aydınların başarısıydı. Azeri uzmanları Moskova'nın emri üzere Bulgaristan'a gönderilmiş, Türkler arasında sosyalist fikirlerin yayılması, bunların gelecekte Türkiye' de gerçekleştirilecek bir sosyalist ihtilâlinin öncüleri, sosyalist Türkiye'nin yöneticileri olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu uzmanlar her şeyden önce birer Azeri kardeşi ve Bulgaristan Türklerinde ve özellikle öğrencilerde Türklük ruhunun güçlendirilmesi için çalışmışlar ve başarılı olmuşlardır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin tamamen kopmuş bulunduğu bir dönemde ortaya çıkmış büyük bir boşluğu Azeri aydınları büyük ölçüde doldurabilmiştir. Sosyalist dostluğu, sosyalist kardeşliği ilkeleri, Azerbaycan ve Bulgaristan Türkleri için birer Türklük ilkesi anlamına gelmiş ve Türkiye aleyhine propaganda yapılmamıştır. Hatta fırsat buldukça Türkiye ve Türk milletine beslenen derin sevgiyi açıkça belirtmekten kaçınılmamıştır.

Stalin'in ölümünden sonra dünya politikasında birçok değişiklikler olmuş ve Türkiye'de bir sosyalist ihtilâlinin gerçekleştirilmesinin de mümkün olmadığı görülünce Bulgaristan Türklerine izlenen politikada 180 derece bir değişiklik yapılmıştır. Azerbaycan

bilim adamları, süreleri dolmadan ve üniversite öğrencilerine hazırlamaya başlamış oldukları ders kitaplarını tamamlayamadan ülkelerine dönmek zorunda bırakılmışlardır. Bakü'ye öğrenci göndermek, Bulgaristan'da okul ve üniversitede bölümler açmak büyük bir hata olarak değerlendirilmiştir. Bulgar yöneticiler: "Meğer biz Türklerden eleman yetiştirmekle koynumuzda birer yılan büyütmüşüz, Kemalist, Pantürkist bir kuşak yetiştirmişiz" demeye başlamışlar ve Bulgar kamuoyunu Türklere karşı kışkırtarak: "Türkler büyük imtiyazlarla enstitü ve üniversitelere yerleşti ve Bulgar gençlerinin yerlerini aldılar, Türklerin aldıkları görevler, çalıştıkları yerler Bulgarlara verilmelidir." diyerek asıl büyük politik amaçlar Bulgar halkından gizlendi ve Türklere karşı nefret uyandırmakta çok başarı sağlandı. Üniversite ve enstitülerde öğrenim gören Türk gençlerinden de yararlanılamadı. 1956 yılında Bakü Üniversitelerinden ve Sofya Üniversitesinin üç Türkçe öğretim yapan Bölümlerinden ilk mezun olanlar 1956-1957 öğretim yılında mecburî hizmetlerine henüz başlamışken ders yılının sonuna varmadan Sofya'dan kötü haberler gelmeye başladı. Bundan sonraki üniversite mezunlarından da büyük bir çoğunluğu kendi branşlarında çalışma mutluluğuna kavuşamadı. Öğretmenlik yapmak için eğitim görmüş Türk aydınlarının tarımda, inşaat işlerinde, yol yapımında, fabrikalarda, maden ocaklarında birer işçi olarak çalıştırılması Bulgar yöneticilere büyük bir zevk veriyordu. Türklerin eğitim ve kültürel kalkınmasını çok görerek türlü yöntemlere başvuruldu ve:

1. Bundan böyle Bakü'ye öğrenime Türk gençleri gönderilmedi.

2. Açılışından iki yıl sonra Sofya Üniversitesindeki Türklere ait Türk Tarihi ve Fizik-Matematik Bölümleri Bulgarlara ait bölümlerle birleştirildi, yani Türk bölümleri kapatıldı. Bu bölümlerde asistanlık yapan iki Bulgaristan Türkü Üniversite dışında bırakıldı.

3. Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünde Türk gençlerinin yeri Bulgar gençlerine verildi ve Türk Filolojisi adı olan bu bölümün adı da değiştirilerek Oryantalistik, sonraları Türkoloji, daha sonraları da Doğu Dilleri ve Kültürleri Merkezinde bir birim olarak Türkoloji adıyla yer aldı. Yani, bölümün adında Türkiye kültürünü anımsatacak bir iz bırakılmadı. Öğretim görevlisi Türkler de Üniversite dışında bırakıldı.

4. 1958 yılında Türk liseleri Bulgar liseleriyle birleştirildi. Yani kapatıldı.

5. Bundan bir yıl sonra, 1959'da Türk anaokulu, ilk ve ortaokulları Bulgar okullarıyla birleştirildi, yani kapatıldı.

6. Şumnu ve Hasköy Yarı Yüksek (Önlisans) Bulgar Öğretmen Enstitülerinde açılmış Türkçe Bölümler kapatıldı.

7. Türk Öğretmen okullarına da (Türk pedagoji mekteplerine de) birkaç yıl sonra son verildi.

8. Türk tiyatrolarının faaliyetlerine son verildi. Burada Yusuf Kerim'in Süleyman Aleskerov'a elden gönderdiği mektuplarından birinden şu satırları okuyalım:

... Yaratıcılık işlerin ne kadar da sevindirici. Allah koysun, hep böyle devam etsin. önce müsaade buyur, halk artisti fahri unvanını ve profesör unvanını candan gönülden tebrik edeyim. Ellerinden hasretle sıkır büyük başarılar dilerim.

Benim işlerim baresinde neler yazayım. Tiyatrolar bağlandı, benden sevindirici haber beklenemez. Bilirsin tiyatro benim canımdı. Biz onu hiç yoktan var ettik, tam ayakları üzerine basacağı sırada hepsi bitti gitti. Bakihanov yoldaşla tanıştığıma sevindim. Onun operetası "Mehmedali Kurorta Gidir" bende var. Plastinkasını sen vermiştin. Sahiden de çok iyi ve mihriban bir arkadaş.

Kardeşim Süleyman, özür isterim beni başışla makina ile yazıyorum mektubu. çünkü bende son zamanda sinir oldu. Asabileştim. El yazmamı kendim bile okuyamıyorum. Bundan ötürü makineye başvurdum, başışla!

Sahiden de sizi çok göresim geldi. Akgül muallime ile bize konak gelin. Çok sevineceyik. Ne zaman dersin ben davetiye gönderirim.

Emin olun biz sizi hemişe hatırlıyoruz. Unutmuyoruz. Sizi her hatırladıkça tiyatronun o altın devri yadıma geliyor, bir de üzüntü kaplıyor içimi. Keşke bu üzüntü olmasaydı.

Sofya

Sizi candan seven ve hiç unutmayan dostunuz.

28 V 1982

Canım kardığım Süleyman,

Değerli mektubun ve hediyelerin bizi çok çok sevindirdi. Eski günlerimizi yada saldık. hepimiz şad olduk. Sağ olun, var olun. Eh Süleyman, ne mutlu senin gibi bir büyük ataya. Meğallah torunların kalebeleşmiş, Allah bağışlasın, sağ salım büyüsünler, hoşbant olsunlar. Hepisini gözlerinden öperiz ayrı ayrı.

Yaracılık işlerin ne kadar da sevindirici. Allah koysun, hep böyle devam etsin. Ümce mücade buyur, halk artisti fahri ünvanını ve profesör ünvanını candan gönülden tebrik edeyim. Elllerinden nasretle sıkır büyük başarılar dilerim.

Benim işlerin baresinde neler yazayım. Tiyatroler bağlandı, benden sevindirici haber beklenemez. Bilirsin tiyatro benim canımdı. Biz onu hiç yoktan var ettik, tam ayakları üzerine basacağı sırada hepsi bitti gitti. Tiyatronun son kalıntılarından sana iki plâk gönderiyorum.

Ben indî "Yeni hayat" jürbhalında son günlerimi dolduruyorum. Yakında emekliliğe ayrılacağım. Ufak tefek bir dağam var, hayatımın son günlerini orada geçirmeyi düşünüyorum. Zaman zaman bir şeyler de karalıyorum. Belki gün gelir de lâzım olur.

Nağide benim iyi hoştur. Ticaret sisteminde çalışır. Nedret "KarlMarx" ikonomi institunu bitirdi. Evlendi, bir kızı var, Aylâ, yakında bir yaşını doldurdu. Nedim Devlet demoyollarının halklararası kolunda çalışır, dünyayı geziyor. Evlenmeye vakit bulamıyor gezmekten. Yağı dersin ilerliyor. Artık 28 oluyor.

- 2 -

Bekihanov yoldaşla tanıştıma sevindim. Onun operetasi "Mehmedali kurorta gelir" bende var. Plastinkasını sen vermiştin. Sahidende çok iyi ve me riban bir arkadaş.

Kardeğim Süleyman, özür isterim beni bağışla makina ile yazıyorum mektubu. Çünkü bende son zamanda sinir oldu. Asabı leştim. El yazmamı kendim bile okuyamıyorum. Bundan ötürü makineye bağ vurdum. bağışla!

Sahiden de sizi çok guresim geldi. Akgül muallime ile bize konak gelin. Çok sevineceyik. Ne zaman dersin ben davetiye gönderirim.

Emin olun biz sizi hemige hatırlıyoruz. Unutuyoruz. Sizi her hatırladıkça tiyatronun o altın devri yadına geliyor, bir de üzüntü kaplıyor içimi. Keşke bu üzüntü olmasaydı!

Sizi candan seven ve hiç unutmayan dostunu

28 V 1982

Sofya

Yusuf Kerim'in Süleyman Aleskerov'a gönderdiği mektuplarından biri.

9. Türkçe ders kitapları ve sanat eserlerinin yayımlanmasına son verildi, "Narodna Prosveta" (Halk Eğitimi) Yayınevi Türkçe Şubesi kapatıldı.

10. Baştan "Eylülcü Çocuk", "Halk Gençliği" gazeteleri "Filiz" , "Piyoner" çocuk dergilerinin çıkarılmasına son verildi. Sonraları "Yeni Işık" gazetesi yarı Türkçe ve yarı Bulgarca çıkmaya başladı. Ocak 1985 yılından itibaren de tamamıyla Bulgarca bir gazete olarak çıkmaya devam etti. "Yeni Hayat" dergisi de baştan Türkçe, sonra Türkçe-Bulgarca olarak çıktı. Ocak 1985'ten sonra da, yani Türklerin Bulgarlaştırılması olaylarından sonra da çıkarılması durduruldu.

11. Ocak 1985 yılının sonunda Sofya Radyosunda Türkçe yayınlar da yasaklandı. 1985'in başında Bulgarlaştırma olaylarından sonra Türkçe konuşmak yasaklandı ve Bulgaristan'da Türk olmadığı dünyaya bildirildi. Yüzyıl geriye dönerek ölüm tarihleri çoktan unutulmuş Türklerin de adları Bulgar adlarıyla değiştirildi. Arşivlerde Türk adları silindi, yerlerine Hristiyan Bulgar adları yazıldı. Mezar taşlarında da Türk adı bırakılmadı. 1985'te Moskova'dan Bakü Pedagoji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Afat Gurbanov'a bir emir gelir ve

ellilerde öğrenim görmüş Bulgaristan Türklerinin Türk adlarının yerine Üniversite arşivlerinde Bulgar adları yazılması istenir. Rektör Prof. Dr. Afat Gurbanov böyle bir emri tepkiyle karşılar ve arşivlerde herhangi bir değişiklik yapılmasının uygun görülmediğini nazik bir biçimde Moskova'ya bildirir.

Büyük tarihî emelleri gerçekleştirebilmek için Bulgaristan Türklerine bazı ödünler verilmiş, bazı fedakârlıklar yapılmıştır. Emeller suya düşünce de Bulgaristan Türkleri soykırımına uğratılmıştır.

Bulgaristan Türklerinin bu faciası tüm dünyada olduğu gibi, Azerbaycan'da da yakından izlenmekteydi. 1988 yılında Bulgar şarkıcı Emil Dimitrov Bakü 'ye konser vermeye gittiğinde Bakü'lü kardeşlerimiz Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı soykırımı protesto etmek amacıyla meydanlara döküldüler, mitingler düzenlediler. Emil Dimitrov'un konser vermesine imkân vermayerek onu ilk kalkan uçakla Moskova'ya kovdular. Bu haberler Bulgaristan Türklerine yürüttükleri mücadelelerinde güç veriyordu.

İşte böyle ellilerin başlarında başlatılan eğitim ve kültürel kalkınma Moskova tarafından yönlendiriliyor, Bulgarlar tarafından uygulanıyordu, icra ediliyordu. Ancak ellilerin sonuna varmadan Bulgar komünistleri tüm okullarımızı kapattı ve açmış oldukları tüm kültür ocaklarımızı söndürdü. Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürü karanlık günler yaşadı. Tüm zorluklara rağmen bilim alanında çalışmalarını sürdürebilen birkaç bilim insanı ayakta kalabilmiştir. Bunlardan Prof. Dr. Cengiz Hakov (tarihçi), Doç. Dr. Halil E. Recebov (felsefeci), Prof. Dr. Ahmet Sadullov (tarihçi), Prof. Dr. Hayriye Memova-Süleymanova Yenisoy (dilci) ve Prof. Dr. Üzeyir Zeynalov (biyofizikçi) bilim alanında yükselmelerini Azeri bilim adamlarına, saygıdeğer hocalarına borçludurlar. C. Hakov, H. Recebov ve A. Sadullov Bakü'de öğrenim görmüşlerdir. H. Memova- Süleymanova (Yenisoy) ve Ü. Zeynalov Sofya Üniversitesi Türkçe eğitim yapan Bölümlerinin ilk mezunlarından olmuş, sonraları ise Bakü'de doktora yapmışlardır.

Bulgaristan'da 10 Kasım 1989 tarihinde komünistler iktidardan indi ve ülkede bir demokratikleşme süreci başladı. Bu yeni durumda Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasına yardımcı olmaya başlamıştır. 1993 yılından bu yana her yıl yaklaşık 100 Türk genci Türkiye 'ye gelerek üniversitelerde ve yüksek okullarda öğrenim görmektedirler. Mezunlardan bazıları da Türkiye'de yüksek lisans ve doktora yapmış ve yapmaktadırlar. Öğrencilerin hepsi Türk devletinden burs alıyor ve yurtlarda kalıyorlar. 1992 yılından bu yana her yıl yaz aylarında belirli sayıda Türkçe öğretmenleri Türkiye'ye gelerek kurs görmektedirler. Birkaç genç de radyo ve televizyon kurslarına katılmışlardır.

Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yardımı doğaldır ve gelecekte de devam edecektir. Bunun yanısıra Azeri kardeşlerimiz de içinde buldukları bazı ekonomik sıkıntılara rağmen, geçen yüzyılın ellili yıllarında olduğu gibi şimdi de Bulgaristan Türklerine yardımcı olabilirler ve eğitim, bilim ve kültür alanında eleman yetiştirebilirler. Bu hususta ilk adımlar da atılmış bulunuyor. Son 1989'un Büyük Göçünde 15.000'i aşkın Bulgaristan Türk aydını göçe zorlandı ve Bulgaristan'ı terk etmek mecburiyetinde bırakıldı. Bulgaristan Türklerinin aydın zümreye ihtiyacı vardır. Bu azınlık Azeri kardeşlerine minnettardır. Bulgaristan Türklerinin kültür tarihinde Azeri aydınları altın sayfalar bırakmıştır.

KAYNAKLAR

1. “Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България”, Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, Фондация София, 1994.
2. Након, С., Azerbaijan-Türk Diasporası, *Kaynak*, 2007, 6.
3. Yenisoy, H. Süleymanoğlu, *1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşından Bu Yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Sorunları*, İkinci Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, (İhsan Doğramacı'ya Armağan). Bişkek, 2007, 16-40.
4. Хәлилов, В., *Сулейман Әләскәров*, Бакы, 1989.